

บทที่ 2

ความเป็นแม่ในหลายกระแสเสียง

ความพยายามที่จะอธิบายความแตกต่างระหว่างชายกับหญิงมีมาช้านานนับแต่โลกนี้มีมนุษย์ที่มีความแตกต่างทางสรีระเป็นสองเพศคือหญิงกับชาย และนับวันความแตกต่างนั้นยิ่งซับซ้อนจนไม่อาจจะแบ่งสองเพศตามสรีระ(sex)อีกต่อไป การแบ่งเพศตามเพศสถานะ(gender)ได้รับการยอมรับมากกว่า ความแตกต่างระหว่างเพศสถานะเป็นประเด็นหลักที่แนวคิดสตรีนิยมถกเถียงกันจนมาถึงทุกวันนี้ เพราะความคิดเรื่องความแตกต่างระหว่างเพศผันแปรไปตามพัฒนาการของสตรีนิยมแต่ละยุคสมัย

ความเป็นแม่เป็นส่วนสำคัญที่นำมาใช้บ่งชี้ความแตกต่างระหว่างความเป็นหญิงและความเป็นชาย ดังจะเห็นได้จากความหมายในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานพ.ศ.2543 ได้ระบุว่า "หญิง น. คนที่มีมดลูก"(พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน , 2543 : 1240) และพจนานุกรมฉบับมติชนให้ความหมายว่า "หญิง น. เพศที่คลอดลูกได้"(พจนานุกรมฉบับมติชน , 2548 :901) นัยของการ "มีมดลูก" ก็ดี หรือ "คลอดลูกได้" ก็ดีล้วนหมายถึงความเป็นแม่ซึ่งเป็นอัตลักษณ์ของผู้หญิงที่อิงกับเพศสรีระ และทำให้เกิดการสร้าง ความหมายของแม่ในเพศสถานะ คือบทบาทและหน้าที่ของการให้กำเนิดและอบรมเลี้ยงดูลูกที่สังคมคาดหวังให้ผู้หญิงมี การเอ่ยอ้างว่าผู้หญิงคือเพศแม่จึงมีอยู่ในทุกชาติทุกภาษา

หากไม่คำนึงถึงเพศสรีระแล้ว ความเป็นแม่อาจมีความหมายกว้างถึงบทบาทในคุณสมบัติที่ไม่ผูกพันกับเพศสถานะหรือวัย ในความหมายของผู้เลี้ยงดูและอบรม ผู้ชายก็สามารถมีความเป็นแม่ได้ และในความหมายของผู้เป็นที่พึ่งในการดำรงชีวิตลูกก็อาจมีความ เป็นแม่ให้แก่ครอบครัวได้ในมิติความหมายของความเป็นแม่ที่อาจเกินความกว้างอาจจะไม่สัมพันธ์กับเพศสรีระและเพศสถานะ ดังนั้นเพื่อให้งานวิจัยนี้มีทิศทางที่ชัดเจนที่จะศึกษาแนวคิดที่เกี่ยวกับความข้องกับเป็นที่เชื่อมโยงกับสถานภาพของความเป็นหญิงจึงกำหนดขอบเขตเฉพาะบทบาทความเป็นแม่ของผู้หญิงในบริบทของสังคมไทย

แนวคิดเกี่ยวกับความเป็นแม่ในบริบทของสังคมไทยมีมาช้านาน ก่อนที่จะเริ่มสังเกตความเป็นแม่อย่างเป็นระบบและมีมิติเชิงทฤษฎีเมื่อแนวคิดสตรีนิยมถือกำเนิดขึ้นในประเทศทางตะวันตก เพื่อตอบโต้วัฒนธรรมแบบวิคตอเรียนที่วางระเบียบให้ผู้หญิงที่ดีต้องเป็น "กุลสตรี" อันมีส่วนกระตุ้นให้เกิดความคิดโต้แย้งอันมีที่มาของสตรีนิยมยุคเริ่มแรก (วารุณี ภูรินสินสิทธิ์ , 2546 :31) กระแสความคิดสตรีนิยมที่เข้ามาพร้อมกับความเคลื่อนไหวของการเรียกร้องสิทธิสตรีทั่วโลกเมื่อผู้หญิงมีบทบาทในอาชีพการงานนอกบ้านมากขึ้นสังคมสมัยใหม่จึงเข้ามาปะทะกับฐานแนวคิดเดิมเกี่ยวกับความเป็นแม่ ดังนั้นในบทนี้จึงนำเสนอกระแสเสียงความเป็นแม่ที่มีในสังคมไทยทั้งแนวคิดความ

เป็นแม่ในแบบเดิมหรือความเป็นแม่แนวชนบท กับแนวคิดความเป็นแม่แบบเพื่อนำไปสู่ความเข้าใจ
วาทกรรมความเป็นแม่ที่ปรากฏในสังคมไทยในช่วงเวลาที่ได้ศึกษา

2.1 แนวคิดเรื่องความเป็นแม่แนวชนบท

สังคมคือที่รวมของมนุษย์ บทบาทและหน้าที่ของแม่เป็นหน่วยผลิตสมาชิกใหม่ให้แก่สังคม
ตลอดจนจัดการอำนวยการอำนวยการสภาพแวดล้อมที่ดีให้แก่ครอบครัว เมื่อผู้หญิงเป็นส่วนหนึ่งของสังคม สังคม
ย่อมจะหล่อหลอมผู้หญิงให้มีความคิด ค่านิยม และทัศนคติให้ผลิตความเป็นแม่ตามแบบที่
วัฒนธรรมกำหนดไว้ กล่าวได้ว่า "การเป็นแม่" เป็นชีวิตที่เป็นปัจเจกของผู้หญิงแต่ "ความเป็นแม่" เป็น
ชีวิตทางสังคมของผู้หญิง ความเป็นแม่ในสังคมจึงถูกผลิตซ้ำด้วยรูปแบบทางวัฒนธรรมซึ่งอาจจะ
เรียกได้ว่าเป็นความเป็นแม่แนวชนบทนั่นเอง

2.1.1 ความหมายและความสำคัญของแม่ในสังคมและวัฒนธรรมไทย

ในสังคมไทยเมื่อเอ่ยถึง "แม่" มักจะประหวัดไปถึงความผูกพันระหว่างผู้หญิงกับลูก ทั้งใน
ความหมายของผู้ให้กำเนิดหรือเลี้ยงดู แม่ยังหมายถึงผู้มีพระคุณ ผู้ให้ความรักความเมตตาที่ไม่มี
ขอบเขตและเงื่อนไข นอกจากนั้นคำว่า "แม่" ในพจนานุกรมยังปรากฏร่วมกับคำอื่น ๆ โดยมี
ความหมายที่แตกต่างกันที่พอจะจำแนกได้ดังนี้

- "แม่..." เป็นคำที่ใช้แบ่งแยกเพศ บ่งบอกถึงบทบาทและสถานภาพ ตลอดจนเป็น
บุคลิกลักษณะหรือกิริยาอาการของผู้หญิง ดังเช่นคำว่า แม่คุณ แม่เจ้าประคุณ แม่นั้น
แม่นี่ เป็นคำเรียกที่แสดงออกซึ่งอารมณ์ของผู้พูดและความสัมพันธ์กับผู้พูด , แม่คำ
แม่ครัว แม่สื่อ เป็นคำเรียกผู้หญิงตามกิจการหรืองานที่เธอทำ แมรีแม่เรด
- "แม่..." เป็นคำเรียกสิ่งที่เป็นประธาน หรือของที่ใหญ่กว่า เช่น แม่แบบ แม่กระได แม่
กุญแจ และยังหมายรวมถึงบุคคลที่เป็นหัวหน้าหรือนาย เช่น แม่กอง แม่งาน แม่ทัพ
- "แม่..." เป็นคำเรียกเทวดาผู้หญิงซึ่งเป็นผู้ปกป้องคุ้มครองมนุษย์ เช่น แม่ซ้อ แม่คงคา
แม่ธรณี แม่โพสพ

(พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน , 2543 : 876-877)

เมื่อประมวลความหมายของคำว่า "แม่" ในภาษาไทยจะเห็นถึงความหมายที่มีนัยประหวัด
ถึงสิ่งที่ตั้งตามธรรมชาติ การยกย่องเทิดทูนในฐานะผู้ให้กำเนิด หน้าที่และการรับผิดชอบอัน
ยิ่งใหญ่ และความสำคัญต่อการดำรงชีวิต จึงอาจกล่าวได้ว่าสังคมไทยยกย่องให้เกียรติผู้เป็นแม่
และเห็นว่าความเป็นแม่เป็นบทบาทหน้าที่ที่มีความสำคัญยิ่ง

ยศ สันตสมบัติ กล่าวว่าในบริบทของสังคมไทย แม่เป็นผู้เสียสละความสุขส่วนตนเพื่อลูก คอยดูแล เอาใจใส่ และประคบประหงมลูกจนเติบโตใหญ่ ความรักของแม่ถือเป็นความรักที่บริสุทธิ์ แม้สังคมไทยจะพูดถึงแม่ในฐานะของผู้ที่รักลูกยิ่งชีวิต แต่วัฒนธรรมของชนชั้นในสังคมทำให้ ความหมายของความเป็นแม่ตลอดจนบรรทัดฐาน แบบแผน และบทบาทของแม่ในวัฒนธรรมของ แต่ละชนชั้นต่างกันอย่างออกไป ดังจะเห็นได้ชัดเจนว่าผู้หญิงชนชั้นสูงในอดีตถูกอบรมสั่งสอนให้สำนึกว่า จุดมุ่งหมายและภาระหน้าที่หลักของชีวิตคือการปรนนิบัติรับใช้สามีในชีวิตประจำวันทั้งหมด ขณะที่ ผู้หญิงชาวบ้านมิได้มีบทบาทแต่เพียงด้านของความเป็นแม่และภรรยา แต่ยังเป็นผู้ที่ทำมาหากิน เลี้ยงครอบครัว มีบทบาทด้านการผลิต ฐานะทางสังคมของผู้หญิงชาวบ้านมีความทัดเทียมกับ ผู้ชาย ผู้หญิงชาวบ้านเป็นทั้งผู้ประกอบการทางเศรษฐกิจและผลิตซ้ำความเป็นครอบครัว หรือ ความเป็นแม่ไปพร้อม ๆ กัน กล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่าวัฒนธรรมชนชั้นสูงกำหนดให้ผู้หญิงเป็นภรรยา ก่อน เป็นแม่ทีหลัง ในขณะที่วัฒนธรรมของชาวบ้านกำหนดให้ผู้หญิงผู้เป็นแม่เป็นผู้หาเลี้ยง ครอบครัวยังเป็นผู้ผลิตของสังคม (ยศ สันตสมบัติ , 2535 : 150 – 163)

นอกจากนั้นเมื่อพิจารณาความหมายของคำว่า"แม่"โดยลำพังในพจนานุกรม แม่ หมายถึง หญิงผู้ให้กำเนิดหรือเลี้ยงดูลูก , คำที่ถูกเรียกหญิงผู้ให้กำเนิดหรือเลี้ยงดูตน (พจนานุกรมฉบับ ราชบัณฑิตยสถาน, 2543 : 876) แสดงให้เห็นว่าบทบาทของแม่ในทางชีวภาพ และหน้าที่ในทาง สังคมมีความสำคัญเท่าเทียมกันจึงใช้คำว่า"หรือ"อันมีนัยว่าแม่ไม่จำเป็นต้องมีบทบาทและทำ หน้าที่ทั้งสองอย่างนี้ควบคู่กันไปก็ยิ่งถือเป็นแม่ได้ เมื่อพิจารณาคำว่า"เลี้ยง"ในภาษาไทย มีความ หมายถึงการให้อาหาร ดูแล เอาใจใส่ อบรมสั่งสอนจนเติบโตเป็นผู้ใหญ่ นับได้ว่าสังคมไทยถือเอา ความสามารถในการเลี้ยงดูผู้อื่นเป็นพื้นฐานการผลิตทางสังคมของผู้หญิง รวมถึงเป็นพื้นฐานต่อ การกินดีอยู่ดี ความภาคภูมิใจ และความสามารถพึ่งพิงตัวเองของผู้หญิงได้อีกด้วย (ปราณี วงษ์ เทศ, 2549 : 367) เพศสถานะของผู้หญิงไทยมิได้แยกงานในหน้าที่ของแม่ออกจากงานอื่น ๆ ใน ครอบครัว ความเป็นแม่มิได้หมายถึงหน้าที่เฉพาะการให้กำเนิดอย่างเดียว แต่หมายถึง ความสามารถในการเลี้ยงดูผู้อื่น อันนำมาซึ่งภาระและความรับผิดชอบของการทำหน้าที่ความเป็น หญิงที่สมบูรณ์ เป้าหมายของความเป็นแม่ในบริบทสังคมไทยจึงมีความหมายต่อชีวิตทุกชีวิตใน ครอบครัว

ภาพของแม่ในวรรณคดีไทยมีส่วนสืบทอดแนวคิดเกี่ยวกับแม่แนวชนบ เช่น ในเรื่อง **มหาชาติคำหลวง** พระนางมัทรีที่ออกตามหาลูกโดยไม่ทราบว่พระเวสสันดรบริจาคสองกุมารเป็น ทานแก่ชุกจนเหนื่อยและสลบไปในป่า เรื่อง **สังข์ทอง** นางจันทาเทวีตามหาพระสังข์ที่นางปักใจ เชื่อว่ายังมีชีวิตอยู่แม้ว่าพระสังข์จะถูกสำเร็จโทษไปแล้วก็ตาม และนางยักษ์พันธุรัตที่เลี้ยงดูพระ สังข์มาให้ความรักเสมือนแม่แท้ ๆ เสียใจจนอกแตกตายเมื่อพระสังข์ไม่ยอมกลับมาอยู่กับนาง กระนั้นนางก็ยังเขียนมนต์มหาจินดาเรียกเนื้อเรียกปลาให้พระสังข์ได้เรียนเป็นวิชาติดตัวกันตาย

เรื่อง **ลิลิตพระลอ** พระนางบุญเหลือไม่สามารถยับยั้งพระลอที่จะเดินทางไปเมืองสรองเพื่อไปหาพระเพื่อนพระแพงได้ แม้จะรู้ว่าถ้าไปแทบไม่มีโอกาสรอดชีวิตกลับมา พระนางเสียใจพิลาปราพันถึงความรักที่มีต่อพระลอ คร่ำครวญพร้อมกอดและจูบพระลอเป็นครั้งสุดท้าย แล้วยังอวยชัยให้ศีลให้พรในการเดินทาง เรื่อง **ขุนช้างขุนแผน** ด้วยความหวาดกลัวว่าจะถูกริบเป็นราชบาตนางทองประศรีพาพลาญแก้วหนีจากสุพรรณบุรี แล้วสร้างเนื้อสร้างตัวจนมีฐานะเป็นปึกแผ่น และนางวันทองเมื่อทราบข่าวชีวิตของพลาญงามไม่ปลอดภัยจากขุนช้างที่เป็นพ่อเลี้ยง นางวันทองตั้งใจส่งพลาญงามไปอยู่กับนางทองประศรีผู้เป็นย่าทั้งที่เป็นห่วงเหลือแสน และแม้ตายไปแล้ว จิตใจนางก็ยังอาลัยอาวรณ์ผูกพันกับลูกทำให้กลายเป็นเปรต เปรตวันทองก็ยังมาเตือนพลาญงามซึ่งได้ฐานันดรศักดิ์เป็นพระโอรสให้เลิกทัพไม่รบกับพลาญชุมพลที่เป็นน้องต่างมารดา เพราะมีโอกาสที่จะเปลื้องปล้ำถึงแก่ชีวิต แม้ในวรรณคดีเหล่านี้แสดงความรักที่มีต่อลูกอย่างท่วมท้น ประกอบกับความเสียสละอดทน อดกลั้น และอบรมเลี้ยงดูลูกมาจนเติบโตใหญ่ นำเสนอในวรรณคดีโดยสร้างความรู้สึกสะเทือนใจผู้อ่านซาบซึ้งไปกับความรักความผูกพันและความห่วงใยของแม่ที่มีต่อลูกข้ามยุคข้ามสมัย จนกล่าวได้ว่าความเป็นแม่ในวรรณคดีเป็นส่วนหนึ่งที่ผลิตซ้ำภาพของแม่แนวชนบ

2.1.2 คติเรื่องแม่ในคัมภีร์พุทธเถรวาทในสังคมและวัฒนธรรมไทย

เนื่องจกงานวิจัยนี้ได้ศึกษาผู้หญิงกับบทบาทของความเป็นแม่ในบริบทของสังคมไทย ซึ่งส่วนหนึ่งดำเนินตามความเชื่อและแนวทางปฏิบัติในพุทธศาสนา จึงขอทบทวนแนวคิดเกี่ยวกับความเป็นแม่ในพุทธศาสนาดังนี้

ผู้หญิงในฐานะมารดาจัดว่าเป็นฐานะที่รับความยกย่องมาตั้งแต่ครั้งก่อนพุทธกาล พุทธศาสนาถือว่าทั้งมารดาและบิดาเป็นพรหมของบุตรเพราะประกอบด้วยพรหมวิหารสี่ประการ คือ เมตตา กรุณา มุทิตาและอุเบกขา ธรรมทั้งสี่ประการนี้แสดงให้เห็นว่ามารดาและบิดาเป็นผู้ให้พระธรรมโกศาจารย์(ปัญญานันทภิกขุ)ได้แสดงธรรมเทศนาถึงหน้าที่ของแม่ไว้ว่า

...แม่จะนำหน้าในการสร้างอุปนิสัย ชีวิต วิทยุณณในด้านลึกของลูก เราจึงควรพิจารณาในลักษณะที่ว่าเป็นปรมาตถวิจรรย์ปรมาตถธรรมอย่างนี้มาแล้ว ศีลธรรมก็จะมี รากฐานที่จะมั่นคง จะก้าวหน้า ถูกต้องลึกซึ้ง มันเป็นกฎของอิทัปปัจจยตา¹ "อย่างนี้เอง" ชีวิตทุกก้าวอย่างต้องเดินตามกฎของอิทัปปัจจยตา ไม่ว่าจะอยู่เป็นชาวนา หรือว่าจะบรรลุนิพพาน มันเป็นกฎที่เฉียบขาดว่า เราทุกคนจะต้องเดินให้ถูกต้องตามกฎของธรรมชาติอันเฉียบขาด เหมือนกับพระเป็นเจ้า

¹ แนวคิดของอิทัปปัจจยตา คือ สรรพสิ่งล้วนอิงอาศัยซึ่งกันและกัน กล่าวคือสิ่งหนึ่งเป็นปัจจัยนำไปสู่สิ่งหนึ่ง เมื่อสิ่งหนึ่งเกิดทำให้อีกสิ่งหนึ่งเกิดตาม เมื่อสิ่งนั้นดับอีกสิ่งหนึ่งก็พังดับไปด้วย

แม่ก็มีหน้าที่สร้างโลกเหมือนกับพระเป็นเจ้า เพราะเกิดมาสร้างอุปนิสัยของเด็กทุกคนในโลก จนโตขึ้นมาแล้วก็จะได้เป็นพลโลกที่ดี แม่ก็สร้างโลกนี้เหมือนกับพระเจ้าสร้างโลก และก็ด้วยกฎของอิทัปปัจจยตา ไม่ว่าจะอยู่เป็นชาวนาหรือจนกว่าจะบรรลุนิพพาน

(พระธรรมโกศาจารย์(ปัญญานันทภิกขุ), 2543 : 35 – 36)

คัมภีร์พุทธเถรวาทกล่าวถึงแม่ไว้ในหลายสถานภาพทั้งแม่ที่ให้กำเนิดและเลี้ยงดู แม่ที่เลี้ยงดูโดยไม่ให้กำเนิด แม่ที่ให้กำเนิดแต่ไม่เลี้ยงดู แม่ของสามี แม่ของภรรยา และหญิงที่ทำคุณประโยชน์เพื่อเกื้อกูลให้ผู้อื่นมีความสุข (บุญรัตน์ โทธิไพรัตน์ , 2549) แสดงให้เห็นว่าแม่ในพุทธศาสนาถือเอาหน้าที่เป็นสำคัญ แม่จึงหมายถึงผู้หญิงที่ทำหน้าที่ทั้งหมด ไม่ว่าจะแม่ทางชีวภาพ หรือแม่ด้วยสถานภาพทางสังคมคือการเป็นแม่หลังการสมรสทางประเพณีหรือการรับรู้ของสังคม ความเป็นแม่ยังกินความไปถึงผู้หญิงที่มีคุณสมบัติของแม่ด้วย ความหมายของแม่ในพุทธศาสนาได้รวบรวมจากความเป็นแม่อันเป็นบทบาทและหน้าที่ที่สังคมคาดหวังต่อผู้หญิงนั่นเอง

บทบาทและหน้าที่ของแม่มีทั้งบทบาทที่แม่เป็นผู้รับผิดชอบเพียงลำพัง และบทบาทหน้าที่ต้องรับผิดชอบร่วมกับพ่อของลูก บทบาทของแม่แต่เพียงผู้เดียวได้แก่การตั้งครรภ์ การคลอด การอบรมสั่งสอนและการเลี้ยงดู คำสอนในพุทธศาสนากล่าวยกย่องในความรักความเมตตาและความเสียสละของแม่ที่ได้ชื่อว่าเป็นบูรพาจารย์หรือครูคนแรกของลูกและเป็นบูรพเทพหรือเป็นผู้ปกป้องผองภัยต่าง ๆ ส่วนบทบาทในการอบรมสั่งสอน แนะนำช่วยเหลือเมื่อลูกต้องการเป็นหน้าที่รับผิดชอบร่วมกันของพ่อและแม่ ในเรื่องของกรอบรมสั่งสอน ในพุทธศาสนามีได้กล่าวว่แบ่งแยกการอบรมสั่งสอนเป็นบทบาทและหน้าที่ของพ่อหรือแม่ ถ้าวิเคราะห์จากหลักการและปฏิบัติการ หน้าที่ในทางหลักการน่าจะอยู่กับพ่อผู้เป็นหัวหน้าครอบครัว หน้าที่ในทางปฏิบัติการน่าจะอยู่กับแม่ซึ่งเป็นผู้ใกล้ชิดลูกมากกว่า อย่างไรก็ตามหน้าที่และบทบาทของการอบรมสั่งสอนสามารถเลื่อนไหลได้ไม่ตายตัว

ในชาดกอันเป็นส่วนหนึ่งในคัมภีร์พุทธศาสนา แสดงให้เห็นว่าบทบาทและหน้าที่ของแม่ทำให้แม่เป็นทุกข์ แต่เป็นความทุกข์ที่แม่ปรารถนาที่จะรับทุกข์ด้วยความปลื้มปิติ พุทธศาสนายกย่องแม่ให้เป็นอาหุไนยบุคคลคือเป็นบุคคลที่สมควรได้รับการยกย่องบูชาจากลูก

นอกจากนั้นความเป็นแม่ได้นำมาปรับกระบวนทัศน์ให้เข้ากับยุคสมัยใหม่ด้วยการตีความบทบาทของแม่ที่มีต่อสังคมส่วนรวม ดังที่แนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตฺโต)ที่แสดงธรรมเทศนาว่า

สังคมของเรามีวัฒนธรรมที่ได้ปลูกฝังเรื่องพระคุณแม่มาลึกซึ้งมาก จึงช่วยป้องกันปัญหาได้มาก แต่ในเวลานี้ความสัมพันธ์และความรู้สึกที่ดีงามนี้ กำลังลดน้อยลงหรือจะหมดไปจึงน่าเป็นห่วงความสัมพันธ์ระหว่างแม่กับลูกที่ซาบซึ้งนั้นฝังลึกลงไป

ในใจ ทำให้พระคุณแม่มีความหมายอย่างยิ่ง และมีกำลังอิทธิพลมากจนกระทั่ง เมื่อพูดขึ้นมาว่า"แม่"จะสามารถบันดาลจิตใจให้เกิดมีความรู้สึกนึกคิดในทางที่เป็นคุณธรรมทันที และทำลายความรู้สึกในทางไม่ดี เช่น ความโกรธให้หมดไป

ฯลฯ

เมื่อคำว่า"แม่"ไม่มีอิทธิพลแล้ว เครื่องยับยั้งซึ่งใจทางคุณธรรมของคนก็จะยิ่งหมดไป เพราะฉะนั้น เราจะต้องเจอกับความเสื่อมต่าง ๆ อย่างมากมาย จึงได้บอกทุกอย่างไว้ ๆ เราก็ต้องช่วยกันฟื้นฟูเรื่องพระคุณแม่กันขึ้นมาให้ได้ ถ้าจะกู้สังคมไทยต้องฟื้นฟูพระคุณแม่ขึ้นมาให้ได้

(พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตฺโต) ,2550 : 2 -4)

นอกจากคำสอนทางศาสนาแล้ว บทบาทของผู้หญิงในพิธีกรรมทางศาสนามีส่วนสำคัญที่จะธำรงรักษาและสืบทอดพุทธศาสนาโดยผสมผสานกลมกลืนกับศาสนาของผู้หญิงที่มีอยู่ในท้องถิ่นก่อนที่พุทธศาสนาจะเข้ามามีบทบาทในอุษาคเนย์ สังคมไทยสืบสายสกุลและมรดกทางฝ่ายแม่ จึงให้ความสำคัญกับความเป็นแม่ วิถีชาวบ้านในสังคมไม่ได้ควบคุมการให้กำเนิดของผู้หญิง การเป็นสาวพรหมจารี หรือมีข้อห้ามทางเพศต่าง ๆ เหมือนสังคมที่มีโครงสร้างแบบปิตาธิปไตยเคร่งครัด ผู้หญิงชาวบ้านในสังคมไทยจึงให้ความสำคัญกับสถานภาพความเป็นแม่มากดั่งจะเห็นได้ในพิธีกรรมต่าง ๆ การบวชถือเป็นส่วนหนึ่งของการทดแทนพระคุณแม่ ทำให้นักวิชาการตะวันตกนำไปตีความว่าการที่ผู้ชายบวชเป็นพระได้ทำให้สถานภาพของความเป็นหญิงด้อยกว่าผู้ชาย (Erterik, Van, 1996 : 42 – 59 อ้างถึงใน ปราณี วงษ์เทศ, 2549 : 186) แต่อันที่จริงแล้ว การที่ผู้หญิงเตรียมอาหารถวายพระ มีบทบาทในทางพิธีกรรมและส่งเสริมให้ลูกชายได้บวชก็มีส่วนค้ำจุนพุทธศาสนา นั่นเป็นเพราะผู้หญิงผูกติดกับการให้กำเนิดและเลี้ยงดูลูก ความเป็นแม่ไม่เปิดโอกาสให้ผู้หญิงมีชีวิตที่สันโดษในเงื่อนไชที่จะสามารถบวชเป็นพระได้ หรือแม้แต่การบวชเป็นชีก็มักเกิดในกรณีของผู้หญิงที่ไม่มีหวังในหน้าที่ของตน ผู้หญิงในพุทธศาสนามีได้ด้อยไปกว้างฝ่ายชายในเรื่องของศักยภาพทางปัญญาที่สามารถเข้าถึงเรื่องลึกซึ้งในปรัชญาคำสอนทางพุทธศาสนา(สมภาร พรหมทา, 2548 :595) การที่ธรรมชาติให้ผู้หญิงแตกต่างจากผู้ชายเพราะในการดำรงเป็นครอบครัวจำเป็นต้องมีองค์ประกอบที่เป็นความเข้มแข็งและความอ่อนโยน ความเข้มแข็ง

² ปราณี วงษ์เทศอธิบายลักษณะของศาสนาผู้หญิงว่า ศาสนาผู้หญิงเสนอคำอธิบายทางโลกเฉพาะโลกนี้ และเชื่อชนให้มี การแก้ปัญหาคความเจ็บป่วย โรคภัยไข้เจ็บ มีปฏิสัมพันธ์กับพิธีกรรมสูง ที่มีลักษณะส่วนใหญ่เหมือนละคร เช่น การเข้าทรง ศาสนาผู้หญิงไม่เน้นการรวมศูนย์ ไม่มีระบบที่เป็นมาตรฐาน และขาดคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ (ปราณี วงษ์เทศ , 2549 : 105)

คือบทบาทของพ่อ และแม่เหมาะที่จะแสดงบทบาทอ่อนโยน เมื่อนั้นครอบครัวจึงสมดุล สังคมก็อบอุ่นและมีความสุขด้วย (เรื่องเดียวกัน : 600)

ศาสนาพุทธมองความแตกต่างระหว่างหญิงชายโดยมุ่งให้ทั้งสองเพศเคารพความเหมาะสมของแต่ละฝ่ายในบทบาทหน้าที่ในครอบครัว เพื่อจะได้โอบอุ้มสถาบันครอบครัวให้อบอุ่น อันเป็นรากฐานสำคัญของความสงบสุขในสังคม

2.1.3 ความรักของแม่และสัญชาตญาณความเป็นแม่

ความรักของแม่เป็นวาทกรรมหนึ่งที่สืบทอดมาช้านานในทุกสังคมว่าเป็นความรักที่บริสุทธิ์ไม่หวังสิ่งใดตอบแทน สิ่งต่างๆ ที่แม่กระทำให้แก่ลูกก็เพราะความรัก ลูกย่อมได้รับความรักจากแม่เสมอโดยไม่มีเงื่อนไข กล่าวได้ว่าความรักของแม่เป็นความรักในเชิงอุดมคติ แม่รักลูกเพียงเพราะว่าลูกนั้นเป็นลูกของเธอ มิได้รักเพราะความคาดหวังใด ๆ ที่มีต่อลูก

ใน *ไตรภูมิพระร่วง* กล่าวถึงกำเนิดของมนุษย์ในมนุสสภูมิ โดยอ้างถึงความรักของแม่ว่า

อันว่าปรกตินทั้งหลายในโลกนี้ก็ดี องค์พระโพธิสัตว์เจ้าก็ดี ตริจชานทั้งหลายก็ดี ครั้นว่าออกมาจากท้องแม่แลได้ อันว่าเลือดซึ่งมีอยู่ในอกแม่นั้น เหตุว่าแม่ตนมีใจรักนัก จึงเลือดซึ่งมีอยู่ในอกนั้นก็กลายเป็นน้ำมันไหลออกมาของแม่ให้ลูกนั้นดูดกิน

(พระญาณลิไทย, 2515 : 78)

"น้ำมันที่ไหลออกจากอกของแม่" คือน้ำมันนั่นเอง ความเชื่อที่ว่าความรักของแม่ทำให้อารมณ์ผลิตน้ำมันออกเลี้ยงลูกจากเลือดในอกยังคงสืบเนื่องต่อมาจนถึงปัจจุบัน ดังปรากฏในเพลง "ค่าน้ำนม" ที่ว่า "เลือดในอกผสมกลั่นเป็นน้ำนมให้ลูกดื่มกิน" ความเชื่อมโยงความรักของแม่กับน้ำนมของผู้เป็นแม่พ้องกับพระคัมภีร์ไบเบิลแห่งคริสต์ศาสนาที่กล่าวถึงแผ่นดินแห่งพันธสัญญา (the promised land) ว่าเป็นที่มาของน้ำนมและน้ำผึ้ง แผ่นดินเป็นสัญลักษณ์ของแม่ น้ำนมเป็นสัญลักษณ์แทนความรัก ความเอาใจใส่ทะนุถนอม ส่วนน้ำผึ้งเป็นสัญลักษณ์ของความหวานชื่นของชีวิต ความรักในชีวิต และ ความสุขที่ได้มีชีวิตอยู่ (พรอมม์, อริศ, 2518 : 97) กล่าวได้ว่าความเชื่อเรื่องความรักของแม่เป็นความคิดที่มีอยู่ในทุกวัฒนธรรมและศาสนา น้ำนมที่แม่เลี้ยงลูกก็เป็นประจักษ์พยานที่นำมาใช้ในเชิงสัญลักษณ์ที่ยืนยันความรักของแม่ที่มีต่อลูก

ข้อแตกต่างที่ชัดเจนระหว่างความเป็นพ่อกับความเป็นแม่ซึ่งเป็นผู้ให้กำเนิดเหมือนกัน พ่อให้อิสระที่จะปฏิสนธิกับไข่ของแม่ แต่หน้าที่ของแม่เริ่มต้นนับแต่รักษาครรภ์จนครบกำหนด ให้กำเนิดจากครรภ์และเลี้ยงดูอบรมลูกจนเติบโตใหญ่ สามารถพึ่งพาตัวเองได้ ด้วยเหตุนี้ทางชีววิทยาของสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมเราจึงเชื่อว่าผู้หญิงซึ่งเป็นเพศแม่ย่อมมีสัญชาตญาณความเป็นแม่ติดตัวมาแต่เกิดเพื่อเตรียมพร้อมในการเป็นแม่จริง สัญชาตญาณความเป็นแม่คือคุณลักษณะที่ดีของความ เป็นหญิง ได้แก่ อบอุ่น อ่อนโยน เป็นมิตร พร้อมปกป้องและเสียสละเพื่อผู้อื่น ความเชื่อเช่นนี้ทำ

ให้ผูกโยงเพศหญิงเอาไว้กับความเป็นแม่ และคุณลักษณะที่ดีของความเป็นหญิงเหล่านี้คือ คุณสมบัติพื้นฐานของแม่ในอุดมคตินั่นเอง เหตุผลที่มักนำมากล่าวอ้างเสมอว่าผู้หญิงมี สัญชาตญาณความเป็นแม่คือผู้หญิงสามารถเลี้ยงลูกได้แม้จะไม่เคยมีประสบการณ์มาก่อน และ แม่ทุกคนรักและห่วงหาผูกพันของตนเองยิ่งนักโดยเฉพาะเมื่อยังเป็นลูกอ่อนอยู่ ความคิดเรื่อง สัญชาตญาณความเป็นแม่น่าจะมาจากความคิดเรื่องสัญชาตญาณของการสืบทอดเผ่าพันธุ์ ด้วย เหตุที่มนุษย์ซึ่งอยู่ในระดับชั้นที่อยู่เหนือกว่าสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมอื่น ๆ ซึ่งอาจไม่แสดงสัญชาตญาณ ความเป็นแม่ชัดเจนนักเพราะลูกของสัตว์บางชนิดสามารถพึ่งพาตัวเองได้เร็วกว่ามนุษย์ ความ สมเหตุสมผลของความเป็นแม่จึงเป็นความสมเหตุสมผลในเชิงประจักษ์นิยม(empiricism)ซึ่งเป็น ความคิดที่ยืนยันความถูกต้องด้วยความรู้ทางวิทยาศาสตร์ อย่างไรก็ตามความคิดเรื่อง สัญชาตญาณความเป็นแม่ไม่อาจเป็นบทสรุปที่สมบูรณ์เพราะสัตว์บางตัวก็ทำร้ายลูกของตัวเองทั้ง ที่ไม่ตั้งใจ เช่น สุนัขที่กัดกินเยื่อหุ้มตัวอ่อนเมื่อตกจากจนลูกสุนัขเสียชีวิต หรือบางตัวกินลูกอ่อนของ มันเองด้วยซ้ำ และอาจเป็นการทำร้ายโดยตั้งใจถึงขั้นทำลายชีวิตเมื่อลูกของมันเติบโตแข็งแรงขึ้น ในทางประจักษ์นิยมก็มีเหตุผลที่จะอธิบายในทำนองว่านั่นก็คือการกระทำที่เป็นไปตาม สัญชาตญาณอีกเช่นกันแต่เป็นสัญชาตญาณความอยู่รอด ถ้าเช่นนั้นก็แสดงว่าสัญชาตญาณความ อยู่รอดอยู่เหนือสัญชาตญาณความเป็นแม่ แต่ขณะเดียวกันสัญชาตญาณความเป็นแม่ก็มีไว้เพื่อ ความอยู่รอดของเผ่าพันธุ์ ด้วยตรรกะที่ไม่ลงตัวเช่นนี้จึงทำให้คำอธิบายเรื่องความเป็นแม่ว่าเป็น สัญชาตญาณมีข้อกังขา ยิ่งไปกว่านี้กรณีที่แม่บางคนปฏิเสธที่จะเลี้ยงดูลูก ความรับผิดชอบที่มีต่อ ลูกมีเพียงการทอดทิ้งให้ผู้อื่นเป็นผู้เลี้ยงดูลูก บ้างก็ทอดทิ้งลูกไปอย่างไม่สนใจไยดีเลย ยิ่งไปกว่า นั้นแม่บางคนลงมือฆ่าลูกเสียเองดังเราจะเห็นจากข่าวทางหน้าหนังสือพิมพ์เสมอ หากความเป็น แม่เป็นสัญชาตญาณก็ไม่ควรมีข้อยกเว้นเช่นนี้ ตรรกะของความอยู่รอดอยู่เหนือสัญชาตญาณ ความเป็นแม่ก็นำมาใช้อธิบายได้ไม่ลงตัวนัก

ซิกมุนด์ ฟรอยด์(Sigmund Freud)เป็นนักจิตวิเคราะห์ที่สนใจเรื่องของสัญชาตญาณ อย่างมากและเห็นว่าสัญชาตญาณเป็นแรงผลักดันพื้นฐานที่มีติดตัวมนุษย์มาตั้งแต่เกิด ทั้งในแง่ ของชาติพันธุ์ของมนุษยชาติและปัจเจกบุคคล ความรักเป็นส่วนหนึ่งของสัญชาตญาณทางเพศ ซึ่ง รวมถึงการรักตัวเอง รักพ่อแม่ด้วย แมคดูกัล(Mcdougall) เห็นว่าความรักที่พ่อแม่มีต่อลูกเป็น สัญชาตญาณแห่งความอ่อนโยน (Tender instinct) ส่วนสัญชาตญาณความเป็นแม่(Maternal instinct)เป็นสิ่งที่มนุษย์ซึ่งวิวัฒนาการมาจากสัตว์จะต้องมีสิ่งที่สัตว์เพศเมียมีคือ การเลี้ยงดูตัวอ่อนโดย ธรรมชาติที่จัดสรรมาให้ก่อกำเนิดในร่างกายของสัตว์เพศเมีย สัญชาตญาณความเป็นแม่ เป็นสิ่ง กำหนดความต้องการรวมทั้งรูปแบบของการใช้พลังงานทางการทำงานและทางสมองเอาไว้ ดังที่มี นักจิตวิทยาหลายคนกล่าวสนับสนุนความคิดเรื่องสัญชาตญาณความเป็นแม่ เช่น อีริคสันกล่าวว่า ความพึงพอใจอันสมบูรณ์ที่สุดของผู้หญิงคือสภาพที่ร่างกายที่ได้สร้างที่ว่างในมดลูกให้แก่ผู้หญิง

เพื่อเป็นที่ก่อกำเนิดทารกที่ผู้หญิงจะอุทิศกายและใจดูแลทารกที่เธอและชายที่เธอเลือกแล้วร่วมสร้างขึ้นมา เช่นเดียวกับที่โจเซฟ แรทโกลด์ (Joseph Rheingold) ได้กล่าวถึงรูปแบบทางอุดมคติของการใช้พลังงานทางกายและทางสมองของผู้หญิงที่จะทำหน้าที่แม่อย่างเต็มใจและปราศจากความเห็นแก่ตัว ทำให้ผู้หญิงบรรลุเป้าหมายแห่งชีวิตและดำเนินชีวิตอย่างอบอุ่นและปลอดภัย บรูโน เบเทอไฮม์ (Bruno Bettelheim) ก็เห็นด้วยว่าผู้หญิงอย่างเป็นทางการเป็นเพื่อนหญิงที่ดีที่สุดของผู้ชายและเป็นแม่ที่ดีที่สุดของลูก (กาญจนา แก้วเทพ, 2541 : 229-230)

ความคิดเกี่ยวกับสัญชาตญาณความเป็นแม่นำไปสู่การกำหนดหน้าที่ของผู้หญิงว่าการดูแลครอบครัวเป็นความรับผิดชอบเบื้องต้นของผู้หญิง ลูกสาวจะถูกอบรมสั่งสอนให้เป็นแม่บ้านแม่เรือนและช่วยงานบ้านที่เป็นงานของแม่ ในขณะที่ลูกชายไม่ต้องทำหน้าที่ในส่วนนี้ จึงอาจมองในมุมกลับได้ว่าสัญชาตญาณความเป็นแม่เป็นมายาคติที่นำไปสู่การกำหนดบทบาททางเพศให้แก่ผู้หญิง ความเป็นแม่นั้นเป็นกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมที่ปลูกฝังให้แก่ผู้หญิง อย่างไรก็ตามความคิดเรื่องสัญชาตญาณความเป็นแม่เป็นวาทกรรมที่ถูกหยิบยกมากล่าวอ้างเสมอ และในนวนิยายเราจะพบการสืบทอดความคิดนี้เสมอเมื่อกล่าวถึงความรักของแม่ เรื่องสัญชาตญาณความเป็นแม่เป็นเรื่องที่ไม่มีเหตุผลมารองรับชัดเจนนัก ความรักที่ไม่มีเงื่อนไขของแม่ก็เช่นเดียวกัน หากความไม่ชัดเจนในเรื่องสัญชาตญาณกับความรักกลับเข้ากันได้ดีและเสริมน้ำหนักให้แก่กันเมื่อนำมาจัดวางคู่กัน

อย่างไรก็ตามมีความพยายามที่จะอธิบายความรักของแม่ที่มีต่อลูกและความรักของลูกที่มีต่อแม่โดยอิงทฤษฎีของฟรอยด์ว่า ทารกเมื่อแรกเกิดไม่สามารถจดจำวัตถุรอบข้าง ไม่รู้สึกว่าเป็นใคร ทารกรู้สึกแต่เพียงความพึงพอใจจากสิ่งเร้าภายนอกที่ให้ความอบอุ่นและอาหารเท่านั้น ทารกยังไม่สามารถแยกความอบอุ่นและที่มาจากอาหารจากแหล่งที่มาได้ แม่คือความอบอุ่นและอาหาร แม่เป็นที่ที่ให้ความพึงพอใจและความอบอุ่นใจ ความรักที่ทารกมีต่อแม่จึงเป็นส่วนหนึ่งของความรักตัวเอง (narcissism) ในทำนองเดียวกัน แม่ซึ่งให้กำเนิดทารกในครรภ์ของตนก็ถือว่าทารกเป็นส่วนหนึ่งของตน แม่จึงพลอยรักทารกไปด้วย นอกจากนั้นความรักของแม่อังเกิดจากแรงจูงใจที่มีอำนาจและความต้องการที่จะควบคุมเป็นเจ้าของทารกที่ยังช่วยตัวเองไม่ได้ (ฟรอมม์, อีริค, 2518 : 76 , 99) อย่างไรก็ตามการเลี้ยงดูของแม่โดยทั่วไปก็มุ่งที่จะให้ลูกเติบโตและพึ่งพาตัวเองได้ แม่ที่ไม่สามารถตัดความต้องการที่จะเป็นเจ้าของและครอบงำลูกจะไม่สามารถทำหน้าที่ของแม่ที่ดีได้ยามลูกเติบโตใหญ่ซึ่งลักษณะเช่นนี้เราพบจากแม่ในนวนิยายสะท้อนให้เห็นว่าผู้หญิงในฐานะปัจเจกไม่สามารถเป็นแม่ในอุดมคติที่มีความรักอันยิ่งใหญ่ที่สามารถรักผู้อื่นได้อย่างจริงใจและไม่เห็นแก่ตัวได้เสมอไป

เนื่องจากสัญชาตญาณความเป็นแม่เป็นวาทกรรมหลักอย่างหนึ่งเกี่ยวกับความเป็นแม่ที่ยังคงสืบทอดไหลเวียนอยู่ในสังคม ความเชื่อที่ว่าความรักที่แม่มีต่อลูก ความเสียสละเพื่อลูกเป็นสัญชาตญาณของเพศแม่ไม่ว่าคนหรือสัตว์ และมักจะถูกหยิบยกมาเปรียบเปรยสำหรับแม่ที่ทอดทิ้ง

ลูกกับสุนัขที่รักและหวงแหนลูก ไม่คิดทอดทิ้งและเลี้ยงจนลูกโตเอาตัวรอดได้ ดังนั้นเมื่อมนุษย์เป็นสัตว์ประเสริฐ จึงเชื่อว่ามนุษย์น่าจะมีการแสดงออกซึ่งสัญชาตญาณเหนือสัตว์ ความรักและเสียสละของมนุษย์เพศแม่จะต้องยิ่งใหญ่ การวิเคราะห์สัญชาตญาณความเป็นแม่ในนวนิยายจึงวิเคราะห์จากการแสดงออกซึ่งความรักความเสียสละและความอดทนของแม่รวมถึงผู้หญิงที่พร้อมจะเป็นแม่ด้วย

2.2 แนวคิดเรื่องความเป็นแม่จากมุมมองสตรีนิยม

ดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่าความเป็นแม่ถือเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่งเพราะเป็นกระบวนการเรียนรู้ ดังนั้นจึงมีกลไกในการถ่ายทอดวัฒนธรรมจากรุ่นหนึ่งสู่รุ่นหนึ่งทั้งในการเรียนรู้จากบุคคลและการเรียนรู้จากสถาบันในระบบการศึกษา แต่รูปแบบของการแสดงออกจะเป็นไปตามบริบททางสังคม ดังแนวคิดของเรย์มอนด์ วิลเลียมส์ (Raymond Williams) ที่กล่าวถึงความเป็นพลวัต (dynamic) ของวัฒนธรรมว่า ความคงอยู่ของวัฒนธรรมนั้นจะต้องมีการปรับ (adaptive) เนื่องจากวัฒนธรรมที่ถูกสร้างขึ้นจะเผชิญกับแรงกดดันอยู่ตลอดเวลา ในแต่ละวัฒนธรรมจึงมีกระบวนการสร้าง ผลิต และผลิตซ้ำต่อเนื่องกันไป (Williams, Raymond, 1987)

แม้ความเป็นแม่จะเป็นวัฒนธรรมที่มั่นคง มีเสถียรภาพและเป็นปึกแผ่น แต่ด้วยความเป็นวัฒนธรรมก็ย่อมมีพลวัตตามแนวคิดของเรย์มอนด์ วิลเลียมส์ และด้วยเหตุที่ความเป็นแม่เป็นอุดมการณ์ทางสังคมซึ่งเป็นอุดมการณ์แห่งเพศสภาวะ (gender ideology) จึงยังคงไหลเวียนและผลิตซ้ำอย่างต่อเนื่องในสังคม

เมื่อแนวคิดสตรีนิยมถือกำเนิดขึ้นในสังคมตะวันตกโดยเริ่มจากความพยายามที่จะวิพากษ์วิจารณ์และปรับปรุงสภาพที่เสียเปรียบของผู้หญิงที่สัมพันธ์กับผู้ชายในทางวัฒนธรรมในราวศตวรรษที่ 17 อันเป็นผลจากแนวคิดเสรีนิยม ซึ่งทำให้เกิดความเคลื่อนไหวของสตรีนิยมในตะวันตกระยะแรกที่เรียกว่า คลื่นลูกที่หนึ่ง (First Wave) โดยมุ่งไปที่การชี้ให้เห็นสิทธิที่ไม่เท่าเทียมกันของผู้หญิงและชาย ความเป็นอิสระของผู้หญิง และการผลักดันผู้หญิงให้ก้าวไปสู่โลกสาธารณะมากขึ้น เป็นข้อเรียกร้องที่มาจากกลุ่มผู้หญิงชนชั้นสูงและชนชั้นกลางที่มีการศึกษา ต่อมาราวทศวรรษที่ 1960 มีกระแสความคิดที่มุ่งการมองไปที่บทบาทของผู้หญิงที่มีสภาพเป็น "ผู้อื่น" หรือคนนอก พัฒนาการของสตรีนิยมในยุคนี้เรียกว่า คลื่นลูกที่สอง (Second Wave) ในช่วงนี้มีความพยายามที่จะอธิบายสถานะที่ด้อยกว่าของผู้หญิงและสาเหตุของการที่อยู่ในสถานะที่ด้อยนี้ การเรียกร้องที่จะขจัดปัญหาความเป็นรองของผู้หญิงที่มีลักษณะเป็นสากล ทำให้เกิดข้อสงสัยอันนำไปสู่พัฒนาการของสตรีนิยมในยุคต่อมาที่เรียกว่า คลื่นลูกที่สาม (Third Wave) ที่เห็นว่าความแตกต่างระหว่างเพศย่อมนำมาซึ่งประสบการณ์ที่ต่างกัน สตรีนิยมยุคนี้ให้ความสำคัญกับความแตกต่าง

และการแบ่งแยกระหว่างเพศชีวภาพและเพศสถานะ สนใจความเฉพาะเจาะจง ความหลากหลาย ความแตกต่าง ความขัดแย้ง และอัตลักษณ์ของผู้หญิงแต่ละกลุ่มวัฒนธรรมและเชื้อชาติ (วารุณี ภูริสินสิทธิ์, 2545 : 23 – 32)

แนวคิดสตรีนิยมมีผลกระทบทางความคิดต่อการมองความเป็นแม่ในเรื่องของ การปฏิเสธ ความเป็นแม่ ความสัมพันธ์ระหว่างแม่กับอำนาจรัฐ และอำนาจของความเป็นแม่

2.2.1 การปฏิเสธความเป็นแม่

กระบวนทัศน์แบบสตรีนิยมไม่ผู้จะเห็นด้วยนักกับสัญชาตญาณความเป็นแม่ โดยไม่เห็นด้วยกับคำกล่าวที่ว่าหนทางที่ผู้หญิงเป็นและถูกประทับตราขึ้นอยู่กับชนิดของแม่ที่เธอเป็น อาทิ แม่ที่ดี แม่ที่ไม่ดี แม่โดยลำพัง แม่เลสเบี้ยน(Coll ,Carcia ,1998)

นักสตรีนิยมยุคแรก ๆ ไม่ได้แสดงท่าทีที่เป็นปฏิปักษ์ต่อความเป็นแม่ เพียงแค่เห็นว่าภาวะความเป็นแม่ทำให้ผู้หญิงหมดโอกาสที่จะมีบทบาทอื่นในสังคม แมรี วอลสโตนคราฟต์(Mary Wallstonecraft) เห็นว่าผู้ชายและผู้หญิงไม่ได้แตกต่างกันตามธรรมชาติ แต่เธอก็ยอมรับว่าแม่เป็นหน้าที่ตามธรรมชาติ การเป็นแม่ที่ดีต้องเลี้ยงและดูแลลูกด้วยตนเอง แต่เธอก็เรียกร้องให้ผู้หญิงมีส่วนร่วมทางการเมืองและเป็นอิสระ เป็นตัวของตัวเองและมีเหตุผล ทางออกก็คือผู้หญิงอาจจำเป็นต้องแบ่งเบาภาระความเป็นแม่ด้วยการหาผู้ช่วยเลี้ยงดู ความคิดของเธอถูกวิจารณ์ว่าขัดแย้งกันเองและเป็นเรื่องของผู้หญิงชนชั้นกลางและชนชั้นสูงเท่านั้น จอห์น สจวต มิลล์(John Stuart Mill)เสนอว่าผู้หญิงควรมีสติธิและเสรีภาพทางการเมืองและโอกาสในการทำงานเช่นเดียวกับผู้ชาย แต่เขาก็เชื่อว่าผู้หญิงเป็นเพศที่เลี้ยงดูเด็กได้ดีที่สุด ต่อมา ซีมอน เดอ โบวัวร์(Simone de Bevoir) ได้ชี้ให้เห็นใน *The Second Sex* ว่าผู้หญิงถูกทำให้เป็นอื่น(the Other) ในสังคมปิตาธิปไตยที่ผู้ชายเป็นองค์ประธาน(the Subject) ดังนั้นจึงยากที่ผู้หญิงจะประสบความสำเร็จในหน้าที่การงานได้เมื่อต้องเป็นแม่และแบกรับภาระที่ต้องดูแลบ้านอยู่ ความคิดของ ซีมอน เดอ โบวัวร์ คือความพยายามจะต่อสู้กับสังคมในระบบปิตาธิปไตยในขอบเขตที่ผู้หญิงต้องเป็นผู้เริ่ม (วารุณี ภูริสินสิทธิ์, 2545 : 32 – 54) แต่นักสตรีนิยมบางคนอย่าง เบ็ตตี ฟรีดาน(Betty Friedan) ยังยืนยันว่าผู้หญิงยังคงเป็นแม่ได้ จึงไม่จำเป็นที่ผู้หญิงจะต้องถอยห่างจากการแต่งงานและความเป็นแม่เพื่อปลดปล่อยผู้หญิง ผู้หญิงสามารถก้าวไปสู่โลกสาธารณะและทำงานอาชีพได้พร้อม ๆ กับการเป็นแม่ (เรื่องเดียวกัน : 64)

เมื่อลัทธิมาร์กซิสต์(Marxism)แพร่หลาย เนื่องจากลัทธินี้ให้ความสำคัญกับการผลิตในทางเศรษฐกิจส่งผลให้เกิดการปรับกระบวนทัศน์ในการปลดปล่อยผู้หญิงว่าจะต้องเปลี่ยนบทบาทของผู้หญิงให้เป็นการผลิตสาธารณะและปรับหน้าที่ของผู้หญิงให้เป็นการงานของสังคม บทบาทและหน้าที่

ดังกล่าวได้แก่งานบ้าน การให้กำเนิดและเลี้ยงดูลูกซึ่งก็คือความเป็นแม่นั่นเอง สังคมแบบมาร์กซิสต์จะต้องสนับสนุนให้ผู้หญิงมีส่วนร่วมในการผลิตด้วยการทำงานนอกบ้าน หรือมิฉะนั้นก็ให้ค่ากับงานบ้านและการเลี้ยงดูเสียใหม่โดยถือเป็นการผลิตด้วยเช่นกัน อย่างไรก็ตามในทัศนะแบบมาร์กซิสต์ซึ่งดูเหมือนจะเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจที่ไม่เป็นธรรมชาติแก่ผู้หญิงในระบบทุนนิยมแต่ในทางปฏิบัติแล้วจะยิ่งทำให้เกิดการแบ่งงานกันทำทางเพศมากขึ้น และแม้แนวคิดนี้อาจเปลี่ยนความสัมพันธ์ทางการผลิตได้ แต่ไม่อาจเปลี่ยนความสัมพันธ์ระหว่างเพศได้ แนวคิดมาร์กซิสต์มองไม่เห็นความสัมพันธ์ในครอบครัว ความเป็นแม่จึงเป็นเพียงส่วนหนึ่งที่สนับสนุนความไม่เท่าเทียมกันในโครงสร้างทางเศรษฐกิจ

งานของสตรีนิยมสายถอนรากถอนโคน(Radical Feminism)ที่มุ่งปฏิวัติผู้หญิงจากความ เป็นแม่คือ *The Dialectic of Sex* ของ ชูลามิธ ไฟร์สโตน(Shulamith Firestone) เธอเสนอว่า ผู้หญิงต้องเลิกทำหน้าที่สืบพันธุ์เพื่อทำลายระบบที่ผู้หญิงต้องพึ่งพิงผู้ชายและระบบชนชั้นทางเพศ ด้วยการควบคุมการเจริญพันธุ์โดยอาศัยเทคโนโลยีช่วยผลิตสมาชิกใหม่ของสังคมแทนผู้หญิง ส่วน แอน โอกลีย์(Ann Oakley) ย้ำว่าเด็กทุกคนไม่จำเป็นที่จะต้องเลี้ยงดูโดยแม่ของพวกเขาเอง คุณสมบัติของผู้เลี้ยงดูที่เด็กต้องการคือให้ความสัมพันธ์ใกล้ชิด ไว้เนื้อเชื่อใจได้ สามารถเป็นที่พึ่งได้อย่างสม่ำเสมอ สร้างวินัย तरहและชื่นชมกับความเป็นตัวตนของเด็กแต่ละคน ซึ่งไม่ได้หมายความว่าจำเป็นต้องเป็นแม่ของพวกเขาเท่านั้น (เรื่องเดียวกัน : 94 - 95) แต่โรแลนด์(Roland) ได้แย้งว่าคุณค่าของผู้หญิงในประวัติศาสตร์ของมนุษยชาตินั้นถูกให้คุณค่าจากการให้กำเนิด จนถือได้ว่าเป็นอำนาจอย่างหนึ่งที่ผู้หญิงมี แต่ถ้าปฏิเสธความเป็นแม่ผู้หญิงยังจะเหลืออะไรในโลกนี้อีก นอกจากนั้นความคิดเรื่องการใช้เทคโนโลยีมาช่วยในการผลิตจะถูกวิพากษ์วิจารณ์จากนักสตรีนิยมหลายคนว่ายิ่งจะเพิ่มอำนาจให้ผู้ชายควบคุมการสืบพันธุ์ที่ทุกวันนี้อำนาจส่วนใหญ่ก็อยู่ในมือของผู้ชายผ่านผู้เชี่ยวชาญทางการแพทย์อยู่แล้ว(เรื่องเดียวกัน : 95 - 96)

เอเดรียน ริช(Adrienne Rich) เป็นนักสตรีนิยมที่ให้ความสำคัญกับความเป็นแม่ เธอชี้ให้เห็นว่าความเป็นแม่ถูกทำให้เป็นสถาบันทางสังคมที่ผู้ชายใช้ควบคุมผู้หญิงไม่เพียงแต่สร้างสมาชิกใหม่ในสังคม นอกจากนั้นความเป็นแม่ยังเป็นสถาบันทางสังคมที่ควบคุมคุณธรรมทั้งหมดในโลกนี้ กล่าวได้ว่าระบบปิตาธิปไตยอยู่รอดได้ในโลกนี้เพราะความเป็นแม่และความสัมพันธ์ระหว่างเพศ (heterosexuality) อย่างไรก็ตามแม้ความเป็นแม่จะถูกจัดวางอย่างเป็นระบบ แต่ความเป็นแม่ก็ทรงไว้ซึ่งศักยภาพสำหรับการสร้างสรรค์และความชื่นชมยินดี ดังนั้น ริชจึงไม่ได้ปฏิเสธความเป็นแม่ แต่เรียกร้องให้ทำลายสถาบันของความเป็นแม่ และให้ผู้หญิงปลดปล่อยพลังแห่งความสร้างสรรค์ออกมา (Rich, Adrienne, 1986) นับได้ว่าริชได้ทำให้เห็นถึงการควบคุมร่างกายของผู้หญิงโดยผ่านความเป็นแม่ แต่ข้อเสนอของริชเป็นไปได้ยากยิ่งก็ด้วยเหตุผลที่เธอบอกไว้เองว่าความเป็นแม่

คำจรรยาบรรณปีตาธิปไตยอยู่ แล้วจะมีพื้นที่ให้ความเป็นแม่เลื่อนไหลเป็นอื่นได้อย่างไรเมื่อถูกสถาปนาเป็นสถาบันอย่างมั่นคงแล้ว

เทคโนโลยีด้านวิทยาศาสตร์การแพทย์ที่คิดค้นยาเม็ดคุมกำเนิดของผู้หญิงน่าจะเป็นจุดเปลี่ยนครั้งสำคัญที่ให้สิทธิแก่ผู้หญิงที่จะปฏิเสธความเป็นแม่โดยไม่จำเป็นต้องปฏิเสธการมีเพศสัมพันธ์แม้วัตถุประสงค์ของยาคุมกำเนิดคือการควบคุมการเกิดที่ไม่พร้อมด้วยเหตุปัจจัยต่างๆ ตลอดจนการวางแผนครอบครัว และการควบคุมประชากร อาจกล่าวได้ว่ายาคุมกำเนิดเป็นเทคโนโลยีที่เปลี่ยนเส้นทางชีวิตของผู้หญิงจากความเป็นแม่ อย่างไรก็ตามการวิจัยเรื่องผู้หญิงกับภาวะเจริญพันธุ์ของนักวิทยาศาสตร์สตรีได้ชี้ให้เห็นว่าแท่งที่จริงยาเม็ดคุมกำเนิดอาจทำร้ายผู้หญิงด้วยผลข้างเคียง โดยไม่เห็นความสำคัญที่ต้องประกาศหรือแจ้งเตือนอย่างเป็นทางการเป็นกิจจะลักษณะให้ผู้หญิงรับทราบถึงพิษภัยหรือผลข้างเคียงจากการกินยาคุมกำเนิดเป็นระยะเวลานาน อีกทั้งการคิดค้นยาคุมกำเนิดสำหรับผู้ชายก็ไม่ได้มีการตอบรับมากนัก จึงเท่ากับว่าการเลือกที่จะไม่เป็นแม่เป็นสิทธิที่อยู่ภายใต้อำนาจของผู้ชายอยู่ดี

นักสตรีนิยมที่เห็นว่าการปฏิเสธความเป็นแม่เกิดขึ้นเพราะมองความเป็นแม่ว่าเป็นลักษณะของผู้หญิง การปฏิเสธความเป็นแม่จึงรับเอาความคิดแบบชายที่ลดทอนคุณค่าของผู้หญิง คือแมรี ดัลลีย์ (Mary Dully) เธอเห็นว่าคุณลักษณะของผู้หญิงในด้านบวกคือ ความอ่อนโยน การดูแลเอาใจใส่ การคิดถึงผู้อื่นมาพร้อมกับความเป็นแม่ ดังนั้นจึงต้องแยกให้ถูกระหว่างการปฏิเสธการเป็นแม่กับการปฏิเสธความเป็นแม่ (Dully, Mary, 1978) ทศนะของ Mary Dully จึงสรุปได้ว่าการเป็นแม่ปฏิเสธได้ แต่เรื่องของความเป็นแม่ผู้หญิงไม่ควรจะปฏิเสธ

ส่วนประเด็นการทำแท้งเป็นเรื่องที่ถกเถียงกันไม่จบสิ้นว่าผู้หญิงควรมีสิทธิ์หรือไม่ที่จะปฏิเสธความเป็นแม่โดยจัดการอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อมิให้ทารกที่ปฏิสนธิในครรภ์ถือกำเนิดออกมา ซึ่งเป็นการเสี่ยงต่อสุขภาพของเธออย่างยิ่งด้วย ทุกศาสนาล้วนมีคำสอนว่าการทำร้ายและทำลายชีวิตผู้อื่นและตนเองเป็นบาป แต่ในกรณีของการตั้งครรรภ์และทำแท้งถือว่าเป็นความรับผิดชอบของแม่โดยตรง จึงเท่ากับในทางปฏิบัติมีมาตรฐานความรับผิดชอบต่อที่แตกต่างกันระหว่างความเป็นพ่อและความเป็นแม่ สำหรับชีวิตที่ปฏิสนธิในครรภ์แล้วแม่จะต้องเป็นผู้รับผิดชอบอย่างไม่มีข้อแม้หรือเงื่อนไข เพราะโดยธรรมชาติแล้วการเป็นแม่เป็นภาวะประจำชีพ แต่การเป็นพ่อต้องพิสูจน์ยืนยันด้วยหลักฐาน อาจด้วยเหตุผลนี้เองที่ผู้ชายจำเป็นต้องควบคุมผู้หญิงไว้ด้วยศีลธรรมจริยธรรมทางเพศ การมีเพศสัมพันธ์ที่ถูกต้องจะต้องผ่านการแต่งงานหรือการรับรู้จากสังคมด้วยวิธีอื่นใดก็ตาม ภาวะของการ"ท้องไม่มีพ่อ"จึงเป็นเรื่องที่น่าอับอายสำหรับผู้หญิงยิ่งนักในสังคม มิใช่เพราะไม่มีพ่อจริง ๆ หากแต่ผู้เป็นสามีโดยพฤตินัยปฏิเสธความรับผิดชอบต่อได้ลายนวล ประเด็นของการทำแท้งจึงถูกหยิบยกมากล่าวในแวดวงของสตรีนิยมให้มองไปไกลกว่าเรื่องทางศีลธรรม แต่เป็นเรื่องของความรับผิดชอบต่อที่จะเท่าเทียมกันด้วย

ในทางกฎหมายการทำแท้งนำมาถกเถียงกันเรื่องสิทธิของหญิงผู้เป็นแม่ และแน่นอนที่กว่ากฎหมายนี้จะผ่านการยอมรับบ้างในบางประเทศก็ต้องผ่านการโจมตีในทางศีลธรรมของทุกศาสนา อย่างไรก็ตามแม้กฎหมายนี้จะเป็นที่ยอมรับในบางประเทศให้ทำแท้งได้เสรี และบางประเทศก็ยังมีเงื่อนไขอยู่ว่าการตั้งครรภ์นั้นจะต้องเป็นอันตรายต่อมารดาและทารกโดยนำข้อวินิจฉัยของแพทย์มายืนยัน ความเจ็บป่วยทางร่างกายของแม่หรือทารกในครรภ์อาจวินิจฉัยได้ทันท่วงที แต่เรื่องของสุขภาพจิตนั้นต้องอาศัยเวลา อาทิการตั้งครรภ์จากการถูกข่มขืน ก็ต้องอาศัยหลักฐานทาง การแพทย์และพยานในทางกฎหมายด้วย จึงสามารถทำแท้งอย่างถูกต้องตามกฎหมายและถูกหลักวิธีการทางการแพทย์เพื่อให้แม่ปลอดภัย สิทธิในการทำแท้งจึงอยู่ในมือของผู้ชายอันหมายถึง ความรู้ทางการแพทย์ และการมองผู้หญิงในฐานะ"เหยื่อ" นอกจากนั้นวิธีการคิดและกระบวนการตัดสินใจในหลักการ"ผู้แข็งแรงกว่าจึงมีสิทธิอยู่รอด"โดยเลือกปฏิบัติต่อแม่และทารกในครรภ์อย่าง ไม่เท่าเทียมกัน และเลือกปฏิบัติต่อทารกที่จะเติบโตอย่างสมบูรณ์แข็งแรงกับทารกที่มีปัญหา ด้านพัฒนาการทางสุขภาพอย่างไม่เท่าเทียมกัน

กล่าวโดยสรุปการปฏิเสธความเป็นแม่เป็นประเด็นปัญหาที่ซับซ้อนเพราะไปเกี่ยวข้องกับระบบคิดในหลายเรื่องทั้งเรื่องอัตลักษณ์ความเป็นหญิง คุณค่าของเพศหญิง สิทธิเสรีภาพและสิทธิมนุษยชนที่ย้อนแย้งกันเอง จึงยังคงเป็นข้อถกเถียงกันต่อไปตราบไต่ที่ผู้หญิงเป็นผู้ให้กำเนิดทารก จากครรภ์ของตน

การปฏิเสธความเป็นแม่ที่ปรากฏในนวนิยายมักจะมุ่งประเด็นไปที่การทำแท้งหรือการ ทอดทิ้งลูก ผู้เขียนจะแสดงทัศนคติและท่าทีจากพฤติกรรมของตัวละครแม่ที่กระทำเช่นนั้น จากตัว ละครนั้นเอง ตัวละครตัวอื่นซึ่งประกอบสร้างจาก"เสียง"ของผู้เขียนเอง และเสียงของสังคม ซึ่งจะ เห็นได้ชัดที่สุดจากผลสุดท้ายปลายเรื่อง นอกจากนั้นการปฏิเสธความเป็นแม่อาจแสดงออกด้วย การปฏิเสธกฎหมายทางสังคมที่มีต่อเพศหญิงหรือวินัยทางสังคมที่กำหนดให้แก่ผู้หญิงเพื่อตอบโต้ ระบบปิตาธิปไตยพฤติกรรมและการแสดงออกของตัวละครหญิงในเรื่อง โดยอิงตามแนวคิดของ สตรีนิยมที่ชูธงว่า"เรื่องส่วนตัวคือเรื่องการเมือง"(Personal is political) (Gamble, Sarah, 1999 : 310) การปฏิเสธความเป็นแม่จึงต้องวิเคราะห์เรื่องของปัจเจกที่สะท้อนความคิดตอบโต้ปิตาธิปไตย ด้วย

2.2.2 ความสัมพันธ์ระหว่างแม่กับอำนาจรัฐ

แนวความคิดเรื่องแม่เป็นสถาบันทางสังคมเป็นแนวความคิดที่เอเดรียน ริช ได้แสดงไว้ ความเป็นแม่ถูกทำให้เป็นสถาบันเพื่อสนับสนุนระบบปิตาธิปไตย ดังจะเห็นได้ว่าผู้หญิงถูกกำหนด ว่าควรคิด ควรทำ ควรเชื่ออย่างไรจึงเป็นผู้หญิงที่ดี ต่างจากมาตรฐานที่กำหนดผู้ชายโดยผ่านทาง วัฒนธรรมประเพณี พิธีกรรม กิริยามารยาท การศึกษา และผ่านช่องทางการควบคุมทางสังคม

ด้วยกฎหมาย การใช้กำลัง และการกดดัน เงื่อนไขต่างๆ เหล่านี้สังคมจัดวางความเป็นหญิงผ่านระบบต่าง ๆ ในสังคม จึงอาจกล่าวได้ว่านั่นคืออำนาจที่ผู้ชายซึ่งอยู่ในฐานะเหนือกว่าทางการเมืองเป็นผู้กำหนดซึ่งอาจเขียนเป็นความสัมพันธ์ได้ดังนี้

ระบบปิตาธิปไตย

อำนาจของผู้ชาย

ความเป็นแม่

ดังนั้นหากจะสรุปความเป็นแม่ว่าเป็นอำนาจรัฐแฝงอยู่ที่จากการควบคุมผู้หญิง ควบคุมวินัยของสมาชิกในสังคมผ่านผู้มีภาระหน้าที่อบรมสั่งสอนสมาชิกในสังคม คือแม่ ข้อห้าม นานาประการที่เป็นมาตรฐานกำหนดชีวิตผู้หญิงก็เป็นไปเพื่อให้ผู้หญิงปลุกฝังความมีระเบียบวินัยให้แก่สมาชิกใหม่ในสังคมด้วยการเป็นแบบอย่างที่ดี อย่างน้อยก็ในเรื่องความเสียสละอดทน การสร้างวินัยให้แก่ผู้หญิงยังผลประโยชน์ทางการเมืองให้แก่รัฐที่ต้องการพลเมืองที่มีคุณภาพและเชื่อฟังนั่นเอง

มิเชล ฟูโกต์ (Micheal Foucault) ผู้มีบทบาทสำคัญในวงวิชาการโดยเปิดมิติใหม่ทางการศึกษาเรื่องอำนาจโดยชี้ให้เห็นวิถีทางในกลไกการใช้อำนาจของรัฐอย่างแนบแน่นด้วยการแทรกซึมไปกับระบบโครงสร้างของสังคมในวัตรปฏิบัติ ใน *Les Coups Docile* เขาได้ชี้ให้เห็นว่าระเบียบวินัยเป็นรูปแบบใหม่ที่ได้อิทธิพลเข้าไปจัดการกับพื้นที่ เวลา และร่างกาย ของมนุษย์อย่างขนานใหญ่ เพื่อปลุกฝังประสิทธิภาพด้านการใช้งานและการสยบสมยอมทางการเมืองไปพร้อม ๆ กัน (มิเชล ฟูโก, 2547 : คำนำเลข 15) แม้ในหนังสือเล่มนี้จะยกตัวอย่างจากการจัดระเบียบในกองทัพ ในโรงพยาบาล และในโรงเรียน แต่ด้วยวิธีคิดแบบเดียวกันเราจะเห็นถึงอำนาจที่เข้ามาจัดการผู้หญิงในเรื่องของพื้นที่ พื้นที่ของผู้หญิงถูกจัดวางให้เป็นพื้นที่บ้านซึ่งเป็นพื้นที่ส่วนตัว ขณะที่พื้นที่สาธารณะเป็นของผู้ชาย การเข้าไปสัมพันธ์กับพื้นที่สาธารณะของผู้หญิงเป็นไปเพื่อการปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นในวงสังคมไม่ใช่เพื่อแสดงอัตลักษณ์แห่งตน เวลาที่ผู้หญิงจะปรากฏตัวต่อพื้นที่สาธารณะต้องเป็นเวลากลางวัน หากเป็นเวลาวิกาลก็จะต้องอยู่ในฐานะผู้ติดตาม ส่วนทางด้านร่างกายนั้นผู้หญิงในทุกวัฒนธรรมจะได้รับการอบรมให้รักษาการียมารยาท รักนวลสงวนตัว เพราะผู้หญิงเป็นเพศที่ตั้งครรภ์ การตั้งครรภ์ที่ชายผู้เป็นสามีไม่ยอมรับผิดชอบ ความอับอายในทุกสังคม จริยธรรมทางเพศที่ดี ความรู้เรื่องการแพทย์เกี่ยวกับการตั้งครรภ์และการให้กำเนิดทารกที่ดี กฎหมายการทำแท้งก็ทำให้ผู้หญิงไม่มีสิทธิโดยชอบธรรมต่อร่างกายของตนเอง

ร่างกายของผู้หญิงจะเป็น"เป้าของการฝึกฝน"ตามคำกล่าวของฟูโกต์"...เป็นร่างกายที่พร้อมถูกฝึกให้ก่อประโยชน์ ไม่ได้ดำเนินไปตามกลไกที่เป็นเหตุเป็นผล"(เรื่องเดียวกัน: 47) และผลของการฝึกฝนนี้นำไปสู่การบังคับควบคุมผู้หญิงที่รัฐเข้ามามีบทบาท ทำให้ง่ายต่อการควบคุมและสร้างพลเมืองตามอย่างที่รัฐประสงค์ วิธีการเช่นนี้แผ่ซ่านและซึมลึกในสังคมสมัยใหม่จนแม้แต่มนุษย์เองก็ไม่รู้ตัวได้ นับว่าอำนาจรัฐได้สร้างอุดมการณ์ความเป็นแม่โดยสมบูรณ์

นอกจากนี้รัฐยังนำความเป็นแม่ยังนำมาเชื่อมโยงกับความคิดชาตินิยมที่รัฐสร้างขึ้น เราทุกคนเคยได้ยินคำเรียกขาน"แผ่นดินแม่" "ภาษาแม่" การเรียกขานนี้สะท้อนให้เห็นความเป็นเจ้าของพื้นที่ที่ถือกำเนิด "แผ่นดินแม่"คือแผ่นดินที่ชีวิตถือกำเนิดขึ้น ส่วน "ภาษาแม่"ก็สะท้อนให้เห็นการโยงใยพื้นที่กับผู้ให้กำเนิดเข้าด้วยกัน นั่นคือภาษาที่พูดได้เป็นภาษาแรกโดยถ่ายทอดจากแม่ผู้ให้กำเนิด นอกจากมิติของการให้กำเนิด"แผ่นดินแม่ หรือ"ภาษาแม่" ยังมีน้ำเสียงที่มีนัยถึงความมั่นคง เป็นตัวของตัวเอง หวนแหน อยากปกป้องพื้นที่ที่ถือกำเนิดที่รัฐได้สร้างขึ้น การยอมรับในอำนาจและหน้าที่ที่มีต่อรัฐจึงเป็นไปโดยอัตโนมัติเมื่อพูดถึงแผ่นดินแม่ ความเป็นแม่ถูกนำมาใช้สร้างความรู้สึกผูกพันกับแผ่นดินเกิด ภาษา และวัฒนธรรม นับได้ว่ารัฐสร้างอำนาจทับซ้อนความเป็นแม่ นอกเหนือจากการสร้างอุดมการณ์ความเป็นแม่ให้เป็นสถาบันควบคุมทางสังคม

กล่าวโดยสรุป ความสัมพันธ์ระหว่างความเป็นแม่และอำนาจรัฐ มี 2 สถานะคือ

- 1) จากความคิดเรื่องการจัดระเบียบวินัยในสังคมของฟูโกต์ รัฐควบคุมวินัยด้านวัฒนธรรมในหมู่ผู้หญิงเพื่อผลในการสร้างพลเมือง และรัฐควบคุมร่างกายของผู้หญิงเพื่อประโยชน์ในการควบคุมวินัยอีกทีหนึ่ง หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือเพศวิถี(sexuality)ถูกควบคุมด้วยอำนาจรัฐ
- 2) จากความคิดเรื่องชาตินิยม การถือกำเนิดในดินแดนภายใต้วัฒนธรรมใดถือว่าดินแดนนั้นและวัฒนธรรมนั้นเป็น"แม่"ที่มีความผูกพันทางใจต่อพลเมืองอย่างลึกซึ้ง อันนำมาซึ่งการยอมรับในอำนาจรัฐและการตระหนักในบทบาทหน้าที่ของพลเมืองที่มีต่อรัฐ ความเป็นแม่จึงช่วยปลุกฝังอุดมการณ์รัฐชาติให้แก่พลเมืองอย่างแนบเนียน

การศึกษาอำนาจรัฐที่นำเสนอผ่านความเป็นแม่ในนวนิยายจะใช้กรอบแนวคิดเรื่องระเบียบที่สร้างขึ้นเพื่อควบคุมวินัยของผู้หญิง โดยพิจารณาจากค่านิยมที่เป็นบรรทัดฐานของแม่ต่างระดับชนชั้น และพิจารณาอุดมการณ์ความเป็นแม่ในระดับชนชั้นกลางที่ผลิตสร้างคุณลักษณะของแม่อุดมคติ อย่างไรก็ตาม มีนวนิยายบางเรื่องที่ปลุกฝังอุดมการณ์ชาตินิยมด้วย เช่น **แรงรัก สิ้นสวาท รากนครา** ซึ่งจะต้องใช้แนวความคิดที่สองในการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างความเป็นแม่และอำนาจรัฐในส่วนนี้

2.2.3 อำนาจความเป็นแม่

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในหัวข้อการปฏิเสธความเป็นแม่ว่าอำนาจของผู้หญิงที่แฝงอยู่ในการแบ่งหน้าที่และบทบาทในครอบครัวระหว่างสามีกับภรรยา สามีมีหน้าที่หาเลี้ยงครอบครัว ภรรยาทำหน้าที่ดูแลความเป็นอยู่ของครอบครัว เลี้ยงดูและอบรมลูก หน้าที่ของการสร้างสมาชิกใหม่ในสังคมซึ่งไม่ใช่การให้กำเนิดเพียงอย่างเดียวยังรวมไปการอบรมบ่มนิสัย อำนาจอย่างเดียวที่ผู้หญิงมีและสามารถใช้ได้โดยชอบธรรมผ่านความเป็นแม่นั้นเอง หากปฏิเสธความเป็นแม่ไปแล้วก็จะทำให้ผู้หญิงหมดอำนาจไปอย่างสิ้นเชิง ผู้หญิงส่วนใหญ่เลือกที่จะยอมรับความเป็นแม่ จึงเป็นข้อเสนอในมุมมองหนึ่งทางสตรีนิยมว่าควรประนีประนอมความคิดเรื่องการยอมรับความเป็นแม่เพื่อให้ผู้หญิงได้มีตำแหน่งแห่งที่ในสังคมอย่างสง่างามโดยไม่เป็นรองฝ่ายชาย

อำนาจของความเป็นแม่ถูกนำมาขยายความคิดในการวิจัยเพื่อศึกษาความแตกต่างของผู้หญิงในกลุ่มชนชั้นเชื้อชาติและวัฒนธรรมในกระแสพัฒนาการของสตรีนิยมคลื่นลูกที่สามด้วยคำถามที่ว่าหากความเป็นแม่เป็นสถานภาพหนึ่งที่ทำให้ผู้หญิงถูกกดขี่ ทำไมผู้หญิงตามมาตรฐานของชนชั้นกลางที่มองความต้อยต่ำของผู้หญิงต่างสังคมและวัฒนธรรมที่ไม่มีโอกาสทำงานนอกบ้าน แต่ต้องจำกัดพื้นที่อยู่ในบ้านโดยอาศัยและพึ่งพาการเลี้ยงดูจากสามีจึงยอมรับสถานภาพที่ดูเป็นรองได้ การศึกษาทางมานุษยวิทยาวัฒนธรรมทำให้เห็นอำนาจความเป็นแม่ในสังคมเกษตรกรรมงานที่ผู้หญิงในสังคมเกษตรกรรมทำไม่ได้ถูกแยกจากความเป็นแม่ ดังที่เราจะเห็นได้ในสังคมชนบทว่าผู้หญิงทำไร่ ทำนา เลี้ยงสัตว์ ทำหัตถกรรมได้ไปพร้อม ๆ กับการเลี้ยงลูก ขณะเดียวกันครอบครัวในสังคมเกษตรกรรมก็เป็นครอบครัวขยายที่อยู่รวมกันมากกว่าหนึ่งรุ่น แม่อาจฝากลูกไว้กับญาติผู้ใหญ่ อีกทั้งสมาชิกในสังคมเกษตรกรรมก็พึ่งพาอาศัยกันสูง ความเป็นแม่ก็ไม่ได้แปลกแยกไปจากหน้าที่อื่น ๆ ในสังคม มีหน้าที่แม่ยังถูกยกย่องให้เป็นผู้ผลิตไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าผู้ชาย และมีอภิสิทธิ์ที่ไม่จำเป็นต้องเสียภัยยามศึกสงครามเพราะหน้าที่หลักอยู่ที่การดูแลครอบครัว

ยิ่งไปกว่านั้นเมื่อมีการศึกษาเจาะลึกในบางกลุ่มชาติพันธุ์ที่มองจากคนภายนอกเห็นว่าผู้หญิงมีฐานะด้อยกว่าในสังคม ความเป็นแม่เป็นอำนาจแฝงเร้นที่ทำให้ผู้หญิงพึงพอใจกับความเป็นผู้หญิงของตน เช่นในสังคมคนจีน แม่ชาวจีนจะยินดีปรีดาเมื่อมีลูกชายมากกว่ามีลูกสาว เพราะลูกสาวจะต้องจากบ้านไปเพื่อเป็นภรรยาของคนตระกูลอื่น กล่าวได้ว่าผู้หญิงใช้ความเสียเปรียบของความเป็นหญิงสร้างสมดุลในสังคมผ่านความเป็นชาย สถานภาพของผู้หญิงจะมีค่ายิ่งต่อเมื่อเธอให้กำเนิดลูกชาย หน้าที่ที่เธอต้องดูแลชีวิตความเป็นอยู่ของคนในครอบครัวจะแบ่งเบาเมื่อเธอมีลูกสาวมาช่วย พร้อมกับที่เธอจะต้องอบรมให้ลูกสาวของเธอให้พร้อมที่จะดูแลชีวิตความเป็นอยู่ของคนในครัวเรือนต่อไปในอนาคต และภาระหน้าที่ทั้งหมดของเธอจะถ่ายโอนไปให้ลูกสะใภ้เมื่อลูกชายแต่งงาน บทบาทหน้าที่ของความเป็นหญิงจึงลำบากในช่วงเริ่มต้นของชีวิตครอบครัวทั้งการดูแลบ้าน เลี้ยงลูกและบริหารจัดการครอบครัว ภาระหน้าที่ผู้หญิงในลักษณะ

เช่นนี้สร้างอำนาจที่เท่ากับศูนย์และสุดโต่งในเวลาเดียวกัน กล่าวคือผู้หญิงแทบไม่มีอำนาจเลยถ้าเธอไม่ได้แต่งงานและมีลูก แต่อำนาจของเธอจะมีทันทีเมื่อเธอมีลูกชาย และมีเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ในทัศนะของคนนอกจะสรุปได้ว่านี่ไม่ใช่อำนาจที่แท้จริงเพราะผู้ชายยังเป็นใหญ่ และความเป็นชายกดทับความเป็นหญิง แต่ศักยภาพที่ผู้หญิงมีคือความเป็นแม่ เป็นอำนาจที่ใช้ต่อรองกับความเป็นชายที่ทำให้ผู้หญิง"อยู่ได้"ในสังคมปิตาธิปไตย ตัวอย่างหนึ่งที่อาจนำมาสนับสนุนได้คือการชุบชีพนินทาในหมู่ผู้หญิงมีอิทธิพลต่อผู้ชายทางอ้อมที่จะผลักดันให้ประสบความสำเร็จในชีวิตในแง่ของปัจเจก หรือมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของผู้ชายในเรื่องของกลุ่มอีกด้วย(Wolf, Magery อ้างถึงในปราณี วงษ์เทศ, 2544 : 168 – 176)

การศึกษาวีถีชีวิตของสังคมคนผิวสีในอเมริกาก็เช่นกัน แม้ผู้หญิงผิวดำจะถูกมองว่าอยู่ในฐานะต่ำกว่าคนผิวดำซึ่งจัดเป็นพลเมืองชั้นสองแล้ว แต่ผู้หญิงผิวดำมีอำนาจอยู่ในครัวเรือน เธอกุมเศรษฐกิจในครอบครัว บ้านและความเป็นแม่คืออาณาจักรของผู้หญิงที่ผู้หญิงจะสามารถใช้ชีวิตอย่างมีความสุขในแบบของเธอ(ที่อาจไม่ตรงกับชีวิตที่ดีตามแบบคนผิวขาว) สามีของเธอจะแสดงอำนาจ ใช้ความรุนแรง แต่ในบ้านคืออาณาบริเวณของเธอ ผู้หญิงผิวดำจะได้รับการอบรมเลี้ยงดูให้เข้มแข็ง ช่วยเหลือตัวเองได้ และเข้าใจว่าความเป็นแม่เป็นบทบาทที่สำคัญและเป็นความคาดหวังทางสังคมด้วย มิใช่การมุ่งออกไปทำงานนอกบ้านอย่างเดียว ผู้หญิงผิวดำมีความผูกพันกับบทบาทของภรรยาและแม่มากกว่าผู้หญิงผิวขาว เธอสามารถเชื่อมบทบาทของแม่บ้านกับงานอาชีพได้อย่างราบรื่นโดยมีกลุ่มเครือญาติคอยช่วยเหลือดูแลลูกเมื่อมีความจำเป็น (เรื่องเดียวกัน : 161)

อย่างไรก็ตามอำนาจของแม่จัดเป็นอำนาจที่แอบแฝง และเป็นอำนาจในทางชีวภาพที่ใช้ต่อรองกับอำนาจทางวัฒนธรรมที่ผู้ชายเป็นผู้ควบคุมอยู่ ผู้หญิงจึงไม่อาจแสดงอำนาจในเชิงศักดิ์ศรีได้ แต่ผู้หญิงตระหนักดีว่าตราบดีที่เธอเป็นแม่เธอจะสามารถต่อรอง อย่างน้อยที่สุดในสังคมที่ผู้หญิงถูกกดขี่ ครั้งแรกที่เธอจะได้ประจักษ์ถึงอำนาจคือเมื่อมีลูกนั่นเอง

ในนวนิยายเราพบทั้งตัวละครแม่ที่คลั่งอำนาจ เช่น มาดา ในเรื่อง *ไอ้มาดา* , หม่อมสุสี ใน *ริษยา* คุณอินทนิล ในเรื่อง *มายา ฯลฯ* และตัวละครแม่ที่ดูไร้อำนาจเมื่อเทียบกับพ่อ เช่น ปลี ในเรื่อง *เนื้อใน* ประคองในเรื่อง *มณีราวั* แนวคิดเรื่องอำนาจของความเป็นแม่ที่นำมาวิเคราะห์นวนิยายจะพิจารณาเชื่อมโยงกับวัฒนธรรมและบริบททางสังคมไทยถึงขอบเขตการใช้อำนาจของแม่ที่เหมาะสมและยอมรับได้ การใช้อำนาจมากเกินไปอะไรเป็นสาเหตุปัจจัย และส่งผลอย่างไรต่อตัวละครแม่ผู้ใช้อำนาจและครอบครัว

ความเป็นแม่หลายกระแสเสียงในบริบทของวัฒนธรรมไทยมีทั้งความคงที่และแปรเปลี่ยนท่ามกลางพลวัตทางสังคม ความคิดเรื่องสัญชาตญาณความเป็นแม่และความรักของแม่ในคติพุทธ

เถรวาท ตลอดจนความเชื่อดั้งเดิมทางวัฒนธรรมเป็นรากที่ฝังลึกและนำไปสู่ความเชื่อที่ว่าแม่คือผู้ที่รักลูกอย่างไม่มีเงื่อนไข อุทิศตนและเสียสละเพื่อลูก อุดมการณ์ความเป็นแม่(maternal care) เหล่านี้มีคำอธิบายใหม่ในมุมมองของสตรีนิยมว่าเกิดขึ้นในสังคมที่ชายเป็นใหญ่ที่จำเป็นควบคุมวินัยผู้หญิงเพื่อค้ำจุนโครงสร้างของระบบปิตาธิปไตยหรือชายเป็นใหญ่ อีกทั้งเพื่อสร้างพลเมืองตามอุดมการณ์ของรัฐชาติ สังคมทุนนิยมอุตสาหกรรมที่แผ่ขยายไปทั่วโลกรองรับความคิดที่เกิดการตั้งคำถามเพื่อปรับท่าทีและบทบาทของผู้หญิงที่มีต่อความเป็นแม่ใหม่ เมื่อสังคมสมัยใหม่เรียกร้องให้แม่ออกมาทำงานนอกบ้านด้วยเหตุผลทางเศรษฐกิจในระบบอุตสาหกรรมซึ่งต้องการผู้หญิงเป็นแรงงานและตัดขาดไปจากหน้าที่แม่ในบ้านซึ่งต่างจากสังคมเกษตรกรรมที่หน้าที่แม่สามารถกระทำร่วมกับหน้าที่แม่อย่างไม่ต้องแยกขาดจากกัน นอกจากนั้นเมื่อโอกาสการศึกษาขยายตัวในหมู่มชนชั้นกลางผู้หญิงได้เล่าเรียนศึกษาวิชาความรู้ต่าง ๆ ในสถาบันการศึกษา การทำงานนอกบ้านตามวิชาความรู้ที่ได้เรียนมาเปิดโลกให้ผู้หญิงได้แสวงหาคุณค่าและความหมายให้แก่ตัวเอง บทบาทและหน้าที่ของแม่ที่ต้องรับผิดชอบและเลี้ยงดูลูกก็ยังมีอาจทิ้งไปได้ วิถีชีวิตของผู้หญิงชนชั้นกลางที่แปรเปลี่ยนไปนี้พ้องกับวาทกรรมชุดที่เคยมีมาก่อนแล้วคือ"เปล็กีไกว ดาบก็แกว่ง"ซึ่งเดิมใช้เป็นคำอธิบายความสามารถของผู้หญิงไทยที่ร่วมรบเคียงบ่าเคียงไหล่กับผู้ชายได้ยามเกิดศึกสงคราม วาทกรรมชุดเดียวกันนี้ถูกนำมาประยุกต์ใช้อธิบายให้สอดคล้องกับยุคสมัยว่าผู้หญิงไทยจะต้องรับหน้าที่ทั้งในบ้านคือเลี้ยงดูลูกและดูแลครอบครัว ตลอดจนทำงานนอกบ้านด้วย

แนวคิดเกี่ยวกับความเป็นแม่เป็นทัศนะหลากหลายประเด็นหนึ่งของสตรีนิยมต่างสำนักคิด ทฤษฎีสตรีนิยมในสำนักคิดแบบเสรีนิยมเห็นว่าการที่ผู้หญิงต้องรับบทบาทแม่เท่ากับรับเอาปวงร้อยรัดผู้หญิงกับหน้าที่การเลี้ยงดูลูกและพื้นที่ส่วนตัว จำกัดความก้าวหน้าของผู้หญิงในโลกสาธารณะ ในมุมมองสตรีนิยมสายมาร์กซิสต์ความเป็นแม่ถูกกำหนดโดยชีวภาพ แต่สังคมควรมีการกระจายหน้าที่กันอย่างเป็นธรรมโดยไม่จำกัดให้เป็นบทบาทของแม่ทางชีวภาพเท่านั้น เพราะการเป็นแม่ก็ถือเป็นงานอย่างหนึ่งเช่นเดียวกับงานสร้างผลผลิตอื่น สตรีนิยมสายถอนรากถอนโคนและสายสังคมนิยมเห็นว่าการที่สังคมกำหนดให้ผู้หญิงต้องเป็นแม่และมีคุณสมบัติของแม่นั้นเป็นสิ่งที่สร้างความเหลื่อมล้ำ กดผู้หญิงให้เป็นรองผู้ชาย สนับสนุนระบบชายเป็นใหญ่หรือปิตาธิปไตย ความเป็นแม่เป็นมายาคติที่ผู้หญิงจำต้องยอมรับ ส่วนสตรีนิยมสายวัฒนธรรม เห็นว่าธรรมชาติความเป็นหญิงมิได้ด้อยกว่าชายแต่คุณสมบัติของผู้หญิงถูกลดทอนให้ด้อยค่า และเชิดชูความเป็นแม่ว่าเป็นอัตลักษณ์ของผู้หญิงที่ควรดำรงรักษาเพราะนำมาซึ่งการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติ เอื้ออาทร และเป็นมิตร มุมมองของสตรีนิยมไม่ว่าจะสายใดก็ล้วนแต่นำไปสู่จุดมุ่งหมายร่วมกันคือต่อต้านปิตาธิปไตย แต่หนทางเพื่อไปสู่จุดมุ่งหมายนั้นต่างกัน ความเป็นแม่ถูกนำมาใช้ทั้งเป็นเครื่องมือเชิดชูสนับสนุน และโต้ตอบแข็งขัน แต่สตรีนิยมไม่อาจรื้อถอนกระแสเสียงแห่งความเป็นแม่ในสังคมไทยได้มากนัก ด้วยเหตุที่วาทกรรมความเป็นแม่ยังคงไหลเวียนในสังคม จึงไม่อาจรื้อ

และสร้างความคิดใหม่ได้ในทันที นวนิยายในฐานะที่เป็นปฏิบัติการทางวาทกรรมสะท้อนมุมมอง
ความเป็นแม่ที่ถูกตั้งคำถามย้อนแย้งกับความคิดเรื่องความเป็นแม่แนวขนบของสังคม แสดงถึง
ปฏิกิริยาได้กับความเป็นแม่แบบเดิม ตอรอง ปรับเปลี่ยนและผลิตซ้ำความเป็นแม่ให้แก่ผู้หญิงใน
สังคมไทย อันจะนำเสนอการวิเคราะห์ในบทต่อไป